

ILARIA TRAPÈ

Odpowiedzialność za produkt niebezpieczny podmiotów dystrybuujących żywność*

1. Wstęp

Tocząca się dotychczas debata na temat szkody wyrządzonej przez produkt niebezpieczny koncentrowała się w głównej mierze na kwestii odpowiedzialności producenta¹. Dopiero niektóre niedawne orzeczenia Trybunału Sprawiedliwości zwróciły uwagę na podmioty dystrybuujące żywność, których rola w relacjach zarówno z producentami, jak i konsumentami nabiera coraz większego znaczenia. Znamienne w tym zakresie jest orzeczenie dotyczące likieru *Amaro alle erbe* wyprodukowanego w Niemczech i dystrybuowanego we Włoszech przez sieć Lidl². Przedmiot tego orzeczenia daje okazję do ciekawej refleksji nad odpowiedzialnością różnych podmiotów sektora rolno-spożywczego, a w szczególności podmiotów dystrybuujących żywność.

W wyniku analizy przeprowadzonej na pięciu próbkach likieru pobranych z półek punktów sprzedaży Lidl okazało się, że zawarta w nich ilość alkoholu jest mniejsza od wskazanych na etykiecie (35%). Zawartość ta przekraczała margines 0,3% tolerancji przewidziany dla tego napoju w art. 12 ust. 3 lit. d) dekretu legislacyjnego nr 109/92³, w związku z czym sieci Lidl Italia zarzucono naruszenie tego przepisu. W efekcie wszczęte-

* Tłum. Agnieszka Szymecka.

¹ F. Galgano, *Grande distribuzione e responsabilità per prodotti difettosi*, „Contratto e Impresa” 1992, s. 7.

² Orzeczenie Trybunału Sprawiedliwości z 23 listopada 2006 r. (C-315/05).

³ Dekret legislacyjny nr 109 z 27 stycznia 1992 r. wdrażający dyrektywy nr 89/395/ i nr 89/369/ dotyczące etykietowania, prezentacji i reklamy środków spożywczych.

go postępowania administracyjnego władze gminy Arcole nakazały sieci Lidl Italia zapłacić 3115 euro. Sieć Lidl zakwestionowała nakaz przed sądem, utrzymując, że nie można jej zarzucić naruszenia powyższego przepisu, ponieważ nie jest producentem napoju, a jej działalność ogranicza się wyłącznie do sprzedaży. W toku postępowania sądowego zostało przedstawione pytanie prejudycjalne o interpretację art. 2, 3 i 12 dyrektywy nr 2000/13 w sprawie zbliżenia ustawodawstw państw członkowskich w zakresie etykietowania, prezentacji i reklamy środków spożywczych, dotyczących odpowiednio zakazu wprowadzania w błąd nabywcy poprzez nieadekwatną etykietkę (art. 2), obowiązkowych danych, które muszą znaleźć się na etykiecie (art. 3), oraz zasad dotyczących oznaczania zawartości alkoholu (art. 12).

Trybunał Sprawiedliwości orzekł, że wykładnia powyższych przepisów nie musi stać w sprzeczności z przepisami państwa członkowskiego, które – tak jak w analizowanej sprawie – wobec podmiotu mającego siedzibę w jednym państwie członkowskim i dystrybuującego napój alkoholowy wyprodukowany przez producenta mającego siedzibę w innym państwie członkowskim, przewidują możliwość przypisania odpowiedzialności za naruszenie rzeczonych przepisów o etykietowaniu, a w konsekwencji nałożenie na niego grzywny administracyjnej. Dotyczy to także przypadku, gdy naruszenie to polega na błędnym wskazaniu przez producenta zawartości objętościowej alkoholu i mimo tego, że jego działalność ogranicza się tylko do komercjalizacji produktu w postaci, w jakiej został mu on dostarczony przez producenta.

2. Podmioty łańcucha żywnościowego

Analizując zasady odpowiedzialności w ramach łańcucha żywnościowego, w tym kwestii podmiotowego podziału odpowiedzialności, uzasadnione wydaje się wyjście od przepisów rozporządzenia nr 178/2002 ustanawiającego ogólne zasady i wymagania prawa żywnościowego, powołującego Europejski Urząd ds. Bezpieczeństwa Żywności oraz ustanawiającego procedury w zakresie bezpieczeństwa żywności. Przepisy te wprawdzie nie mogą *ratione temporis* znaleźć zastosowania do analizowanego tutaj przypadku, ale są one godne uwagi, ponieważ ustanawiają podstawowe zasady prawa żywnościowego.

Rozporządzenie nr 178/2002 wyodrębnia jako podmioty odpowiedzialne za właściwe stosowanie prawa żywnościowego „podmioty działa-

jące na rynku spożywczym” (i rynku pasz)⁴. Terminu „podmiot działający” prawodawca wspólnotowy używa w bardzo szerokim sensie, obejmując nim każdego, kto działa w sektorze spożywczym (i paszowym), co – innymi słowy – oznacza, że odpowiedzialność nakładana jest na każdy podmiot działający w tym sektorze⁵.

Tak szeroka definicja jest bezpośrednią konsekwencją szerokiego ujęcia art. 17 analizowanego rozporządzenia, który ma na celu konsolidować odpowiedzialność podmiotów działających na rynku spożywczym w zakresie działalności podlegającej ich kontroli. Podmiot działający na rynku spożywczym i paszowym jest podmiotem, który jest w stanie najlepiej opracować bezpieczne systemy zaopatrzenia w żywność lub paszę i w konsekwencji jest z prawnego punktu widzenia podstawowym podmiotem odpowiedzialnym za zgodność produktu z prawem żywnościowym. Dlatego też, w myśl powołanego art. 17 ust. 1, musi on zagwarantować, by w przedsiębiorstwie będącym pod jego kontrolą produkty żywnościowe spełniały przepisy prawa żywnościowego „właściwe dla jego działalności”, co dotyczy wszystkich faz produkcji, przetwórstwa i dystrybucji. Przepis ten nie wprowadza jednak wspólnotowego reżimu prawnego regulującego rozkładanie odpowiedzialności pomiędzy różnymi podmiotami łańcucha żywnościowego, ponieważ określenie faktów i okoliczności mogących mieć znaczenie dla pociągnięcia danego podmiotu do odpowiedzialności karnej i/lub cywilnej jest złożone i zależy od struktury różnych krajowych systemów prawnych. W gestii państw członkowskich leży zatem ustanowienie sankcji w zakresie prawa żywnościowego oraz określenie, który podmiot jest odpowiedzialny za naruszenie norm i który podmiot jest adresatem sankcji. Tak więc odpowiedzialność nie bazuje na wyżej powołanym przepisie wspólnotowym (art. 17), ale na krajowej podstawie prawnej i szczególnych normach, które w konkretnym przypadku zostały naruszone. Mimo że wyodrębnienie podmiotu odpowiedzialnego za naruszenie norm prawa żywnościowego i podmiotu, na który nakładana jest sankcja, opiera się na prawie krajowym⁶, to jednak interpretacja tego pra-

⁴ W myśl art. 3 pkt 3 rozporządzenia nr 178/2002, „podmiot działający na rynku spożywczym” oznacza osoby fizyczne lub prawne odpowiedzialne za spełnienie wymogów prawa żywnościowego w przedsiębiorstwie spożywczym pozostającym pod ich kontrolą.

⁵ A. Di Lauro, *La sicurezza alimentare nell'Unione europea. Commento all'art. 17 del regolamento 178/200*, „Le Nuove Leggi Civili Commentate” 2003, nr 1-2, s. 264.

⁶ F. Capelli, *Responsabilità degli operatori del settore alimentare*, „Alimenta” 2006, nr 10, s. 203.

wa musi uwzględniać przepisy wspólnotowe regulujące obowiązki podmiotów działających na rynku spożywczym. Jest to niezbędne w celu zagwarantowania jednakowego stosowania prawa we wszystkich państwach członkowskich⁷.

Kiedy dystrybutor wprowadza do obrotu produkt uprzednio zapakowany⁸, musi sprzedać go w opakowaniu oryginalnym pochodzącym od producenta. W takim przypadku wszelka odpowiedzialność za rozbieżność pomiędzy deklaracją zamieszczoną na etykiecie a rzeczywistym składem produktu powinna być nałożona – i to w sposób wyłączny – na producenta⁹. We Włoszech orzecznictwo wielokrotnie potwierdziło, że odpowiedzialność dystrybutora w odniesieniu do produktu uprzednio zapakowanego może mieć miejsce tylko wtedy, kiedy wada produktu jest dostrzegalna z zewnątrz bez konieczności otwierania opakowania. Taka linia orzecznicza, utrzymywana zresztą przez wiele lat, wynikała z założenia, że wyłączenie odpowiedzialności sprzedawcy¹⁰ mogło być uzasadnione w przypadku, gdy chodziło o produkty w oryginalnych opakowaniach (pojemniki bądź zbiorniki zamknięte), które w założeniu miały gwarantować integralność produktu aż do czasu dotarcia do końcowego konsumenta, a także, gdy wada produktu – która przesądza o naruszeniu norm prawnych – była ukryta i dotyczyła wymagań w zakresie składu produktu. Inny jest natomiast przypadek żywności niepakowanej przez producenta. W takiej sytuacji sprzedawca i/lub dystrybutor odpowiada na zasadzie winy za niespełnienie przez sprzedawany produkt norm prawnych, jako że w tym przy-

⁷ Ibidem.

⁸ Zgodnie z art. 1, § 3, lit. b dyrektywy nr 2000/13 za paczkowane środki spożywcze uważa się każdą pojedynczą sztukę przeznaczoną do prezentacji konsumentowi końcowemu oraz zakładom żywienia zbiorowego, składającą się ze środka spożywczego i opakowania, w które został zapakowany przed oferowaniem na sprzedaż, także jeżeli takie opakowanie obejmuje środek spożywczy całkowicie lub jedynie częściowo, a w każdym przypadku w taki sposób, że „zawartość nie może być zmieniona bez otworzenia lub zmiany opakowania”.

⁹ Zasada ta, zdaniem niektórych, powinna odnosić się także do innych obowiązkowych oznakowań o charakterze technicznym (np. numer partii towaru, składniki produktu), które mogą być znane tylko producentowi.

¹⁰ Por. art. 19 ustawy nr 238 z 1962 r., który stanowi, że „sankcje przewidziane w tej ustawie nie mają zastosowania do sprzedawcy, który sprzedaje, wystawia do sprzedaży bądź dystrybuje przeznaczone do konsumpcji produkty w opakowaniach oryginalnych, ilekroć naruszenie przepisów tej ustawy dotyczy cech wrodzonych, składu produktu, warunków wewnętrznych opakowań a także pod warunkiem, że sprzedawca nie wiedział o ich naruszeniu lub opakowanie oryginalne nie nosi oznak uszkodzenia”.

padku towar może być przez niego łatwo skontrolowany poprzez odpowiednie analizy i pobór próbek¹¹.

Biorąc jednakże pod uwagę „ogólną zasadę odpowiedzialności” nałożonej na każdy podmiot działający na rynku rolno-spożywczym, która wymaga przestrzegania wszystkich przepisów prawa żywnościowego na różnych etapach produkcji, przetwórstwa i dystrybucji żywności, część doktryny uważa¹², że dezaktualizuje się dotychczasowa linia orzecznicza, która odpowiedzialność dystrybutora opiera na zewnętrznej dostrzegalności wady produktu. Należy jednak zauważyć, że uznanie odpowiedzialności dystrybutora w przypadku, gdy produkt nie spełnia wskazań na etykiecie, oznacza nałożenie na niego obowiązku dochowania należytej staranności. Obowiązek ten znacznie przekracza proste dopatrzenie się ewentualnej wady dostrzegalnej bez naruszenia produktu i pociąga konieczność dokonywania kontroli i analiz, czemu nie są w stanie sprostać wszystkie podmioty dystrybuujące żywność¹³.

Wyrok Trybunału Sprawiedliwości jest zatem znamieny i zasługuje na uwagę zarówno dlatego, że dotyczy aspektów niezwiązanych bezpośrednio z bezpieczeństwem produktu¹⁴, a mimo to prowadzi prawdopo-

¹¹ Tak orzeczenie Sądu Kasacyjnego nr 8085 z 21 czerwca 1999 r. Należy jednak dodać, że w późniejszym okresie orzecznictwo sprecyzowało warunki tej odpowiedzialności właśnie w odniesieniu do wymogu poddawania przez dystrybutora sprzedawanych produktów analizom, wyłączając tę odpowiedzialność w przypadku, gdy produkty niezapakowane nie wskazują z zewnątrz na jakkolwiek wadę i gdy – z racji krótkiej przydatności – poddanie ich kontroli uniemożliwiłoby wprowadzenie ich do obrotu.

¹² S. Masini, *La responsabilità dell'impresa commerciale di distribuzione*, „Diritto e Giurisprudenza Agraria, Alimentare e dell'Ambiente” 2007, nr 4, s. 23.

¹³ Adwokat Generalny w swoich konkluzjach w analizowanej sprawie podnosił, że do kompetencji sądu krajowego należy stwierdzenie, w każdej poszczególniej sprawie, czy dystrybutor był „rzeczywiście w stanie skontrolować dokładność opisów zamieszczonych na etykiecie produktu żywnościowego”. Wymóg sprawdzania stawiany dystrybutorowi, czy etykieta odpowiada składowi produktu, oznacza przypisanie mu zadania leżącego w gestii organu kontrolnego, i to bez brania pod uwagę, że produkt poddany kontroli może nie nadawać się już do sprzedaży. Tak F. Capelli, op. cit., s. 205, który dodaje także, że taki wymóg stanowiłby swego rodzaju restrikcję w handlu wewnątrzwspólnotowym.

¹⁴ W przypadku likieru *Amaro alle erbe* wyprodukowanego w Niemczech i rozprowadzanego we Włoszech przez sieć „Lidl” naruszenie przepisów stwierdzone przez włoski organ kontroli dotyczy aspektu czysto handlowego, a nie bezpieczeństwa żywnościowego sprzedawanego produktu (produkt zawierał niższą zawartość alkoholu niż wskazana na etykiecie). W tym przypadku rolą informacji – która się przejawia w odpowiednim etykietowaniu produktu – jest ochrona konsumenta polegająca na umożliwieniu mu podejmowania świadomych decyzji, które nie muszą zależeć od parametrów bezpieczeństwa produktu, ale od jego cech jakościowych.

dobnie do uznania pełnej odpowiedzialności dystrybutora¹⁵, jak i dlatego, że odbiega od kierunku orzeczniczego, jaką do tej pory podtrzymywał Trybunał w zakresie odpowiedzialności za produkt niebezpieczny.

3. Dostawca w przepisach o odpowiedzialności za produkt wadliwy

W kontekście wywołanego przez analizowaną sprawę problemu odpowiedzialności dystrybutora nie można nie poruszyć kwestii odpowiedzialności dostawcy, określonej w przepisach o produkcie wadliwym¹⁶, także z uwagi na to, że sam prawodawca wspólnotowy powołuje się na nie w art. 21 rozporządzenia nr 178/2002¹⁷.

W gospodarce, w której procesy produkcyjne są „odpersonalizowane”, przyjmowane kryteria przypisania odpowiedzialności odpowiadają potrzebie ochrony przede wszystkim tego, kto poniósł szkodę. Kryterium winy, które leżało u podstaw sankcjonująco-karnego modelu odpowiedzialności cywilnej dominującemu w XIX w.¹⁸ i ukształtowanemu w kontekście, w którym osoba producenta równała się zazwyczaj z osobą sprzedawcy, dziś wydaje się być nieadekwatne¹⁹. To właśnie anonimowość szkody – która nie pozwala na zidentyfikowanie autora postępowania, które ją spowodowało oraz źródła wady produkcyjnej – stała się przyczyną obrania kierunku na wprowadzenie kryterium przypisania czynu niedozwolonego opartego na zasadzie odpowiedzialności obiektywnej.

Przepisy z zakresu odpowiedzialności producenta za produkt wadliwy stanowią szczególną formę odpowiedzialności obiektywnej, ale nie abso-

¹⁵ P. Lattanzi, *La responsabilità nei rapporti di filiera*, w: *Alimenti, Danno, Responsabilità*, red. L. Paoloni, Milano 2007, s. 57.

¹⁶ Przepisy o produktach wadliwych zostały wprowadzone na poziomie wspólnotowym w dyrektywie nr 1985/374. We Włoszech wdrożenie tej dyrektywy nastąpiło w dekreście nr 224 z 1988 r. i dekreście nr 25 z 2001 r. Obecnie przepisy te są zawarte w Kodeksie konsumenckim, zatwierdzonym dekretem nr 206 z 2005 r.

¹⁷ Art. 21 rozporządzenia nr 178/2002 stanowi, że „Przepisy niniejszego rozdziału pozostają bez uszczerbku dla dyrektywy Rady 85/374/EWG z dnia 25 lipca 1985 r. w sprawie zbliżenia przepisów ustawowych, wykonawczych i administracyjnych Państw Członkowskich dotyczących odpowiedzialności za przedmioty wadliwe”.

¹⁸ C. Piergallini, *Danno da prodotto e responsabilità penale*, Milano 2004, s. 299.

¹⁹ G. B. Ferri, *Dalla responsabilità alla riparazione*, „Saggi di Diritto Civile”, Rimini 1994, s. 703; F. Sangermano, *L'imputazione della responsabilità tra impresa agricola, industria e commercio*, w: *Alimenti...*, s. 15.

lutnej. Producentowi pozostawiono bowiem możliwość wyłączenia odpowiedzialności ilekroć, biorąc pod uwagę okoliczności, o których mowa w art. 6 dyrektywy nr 85/374²⁰, zdoła wykazać, że produkt uznany za niebezpieczny gwarantuje bezpieczeństwo, jakiego można się od niego spodziewać, albo też gdy zachodzi jedna z sześciu możliwości wyłączenia odpowiedzialności²¹. Tak więc dyrektywa, stanowiąc, że producent odpowiada za szkodę wyrządzoną za swój produkt wadliwy, wprowadza – choć nie czyni tego *expressis verbis* – obiektywne kryterium odpowiedzialności. Takie kryterium zostało uznane zarówno za najbardziej odpowiednie dla skutecznego osiągnięcia celów odszkodowawczych i prewencyjnych, jak i za najbardziej optymalne z punktu widzenia alokacji ryzyka związanego z działalnością przedsiębiorstwa. Producent jest bowiem w najlepszej pozycji, by zapobiec lub zmniejszyć takie ryzyko i w konsekwencji ma możliwość rozłożenia dodatkowych kosztów pomiędzy konsumentów za pomocą cen.

W tym kontekście kryterium nałożenia odpowiedzialności nie kształtuje się w zależności od konkretnego kontekstu gospodarczego i produkcyjnego, ale pozostaje jednakowe w odniesieniu do różnego zakresu odpowiedzialności nałożonej na producenta i dostawcę. Ten ostatni może odpowiadać tylko posiłkowo, w przypadku gdy w terminie trzech miesięcy od złożenia wniosku nie ujawni poszkodowanemu tożsamości ani adresu producenta bądź innego podmiotu, który dostarczył mu produkt. Pomimo wyeksponowania roli dostawcy, który – jako podmiot znajdujący się w najbardziej bezpośrednim kontakcie z nabywcą – może pełnić aktywną funkcję w prezentacji produktu, objaśniając konsumentowi-nabywcy

²⁰ Chodzi tutaj o: a) wygląd produktu; b) sposób użycia produktu, którego można rozsądnie oczekiwać; c) czas, w którym produkt został wprowadzony do obrotu.

²¹ W myśl art. 7 dyrektywy nr 1985/374: „Producent nie ponosi odpowiedzialności wynikającej z przepisów niniejszej dyrektywy, jeżeli udowodni: a) że nie wprowadził produktu do obrotu; lub b) że uwzględniając okoliczności, jest prawdopodobne, iż wada, która spowodowała szkodę, nie istniała w momencie wprowadzenia przez niego produktu do obrotu lub że powstała później; lub c) że nie wyprodukował produktu w celu sprzedaży lub innej formy dystrybucji dla celu gospodarczego ani nie wyprodukował lub nie rozpowszechnił produktu w toku swej działalności gospodarczej; lub d) że wada wynika ze zgodności produktu z przepisami bezwzględnie wiążącymi wydanymi przez władzę publiczną; lub e) że stan wiedzy naukowej i technicznej w momencie wprowadzenia przez niego produktu do obrotu nie pozwalał na wykrycie istnienia wady; lub f) w przypadku producenta części, że wada jest spowodowana projektem produktu, w którym część została zamontowana, lub wynika z instrukcji otrzymanych od producenta produktu”.

poprawne użycie produktu²², nie zostało to uznane przez prawodawcę wspólnotowego za wystarczające dla zrównania pod względem odpowiedzialności obiektywnej producenta i dostawcy w ramach analizowanych przepisów.

Takie podejście zostało potwierdzone także w niedawnym orzeczeniu Trybunału Sprawiedliwości²³ wydanym w następstwie pytania prejudycjalnego zgłoszonego przez duński Sąd Apelacyjny, dotyczącego właśnie interpretacji przepisu dyrektywy nr 85/374, który odpowiedzialność za produkt niebezpieczny nakłada zasadniczo na producenta, a tylko subsidiarnie na dostawcę. Ustawa duńska przewidywała, że dostawca odpowiada bezpośrednio za szkodę wyrządzoną przez produkt wadliwy wobec poszkodowanego i innych dostawców danego łańcucha dystrybucji, którym przekazywał produkt. Trybunał, dając wyraz swojej dotychczasowej linii orzeczniczej i zaznaczając, że przepisy wspólnotowe są skierowane na całkowitą harmonizację odpowiedzialności obiektywnej za szkodę wyrządzoną przez produkt wadliwy, stwierdził, że przepisy dyrektywy stoją w sprzeczności z tego rodzaju zasadą prawa krajowego²⁴, aczkolwiek nie zabraniają, by przepisy krajowe nakładały na dostawcę odpowiedzialność (kontraktową bądź pozakontraktową) na zasadzie winy.

Mimo że Trybunał uznał, że możliwość nałożenia odpowiedzialności także na dostawcę, bez ograniczeń i nie tylko w sposób posiłkowy, ułatwiłaby czynności procesowe wszczynane przez poszkodowanego, to jednak stwierdził, że przyjęcie takiego rozwiązania pociągnęłoby za sobą poważne zakłócenia w systemie, ponieważ zobligowałoby wszystkich do

²² Tak M. Mazzia, *Responsabilità per danno da prodotti difettosi. Commento all'art. 4 del dpr. n. 224/88, Responsabilità per danno da prodotti difettosi*, „Le Nuove Leggi Civili Commentate” 1989, s. 531. Inaczej Sąd Kasacyjny w orzeczeniu nr 9277 z 30 sierpnia 1991 r., który stwierdził, że dystrybutor powinien być rozumiany jako „pas klinowy w przekazywaniu produktu”, którego ewentualna wadliwość nie może być przypisana nikomu innemu, tylko producentowi. Sąd Kasacyjny od dawna stwierdzał, że na sprzedawcy ciąży obowiązek sprawdzenia, czy rzecz wystawiona na sprzedaż jest wolna od wad; może on jednak uwolnić się od odpowiedzialności udowadniając, iż nie zauważył, bez swojej winy, wady rzeczy sprzedanej. We wcześniejszym orzeczeniu nr 2891 z 11 maja 1984 r. Sąd poszedł jeszcze dalej i ustanowił domniemanie świadomości sprzedawcy istnienia wad nieukrytych. Orzeczenia te, chociaż wydane w odniesieniu do odpowiedzialności kontraktowej, zasługują na szczególną uwagę ze względu na poruszane w nich zagadnienie wymogu kontroli produktu w zależności od stopnia organizacji sprzedaży. Im większy stopień tej organizacji, tym można oczekiwać większego stopnia kontroli.

²³ Orzeczenie z 10 stycznia 2006 r., C-402/03.

²⁴ Trybunał stwierdził, że dyrektywa „stoi w sprzeczności z przepisem krajowym, w myśl którego dostawca odpowiada, poza przypadkami wskazanymi w sposób wyczerpujący w art. 3 dyrektywy, niezależnie od winy, jaką dyrektywa przypisuje producentowi”.

stawców do ubezpieczenia się od takiej odpowiedzialności, powodując znaczny wzrost cen produktów. W konsekwencji, bazując na argumentie, że w większości przypadków działalność dostawcy ogranicza się tylko do „odsprzedawania” produktu, Trybunał podtrzymał swoje dotychczasowe stanowisko, uznając zasadność przypisywania odpowiedzialności obiektywnej za szkodę wyrządzoną przez produkt wadliwy jego producentowi.

Chociaż już dawno uznano, że powierzenie w drodze umowy dystrybucji produktów osobom trzecim nie wyłącza zasadniczej jedności procesu decyzyjnego i że przedsiębiorstwo oraz umowa stanowią dwie formy wewnętrznej organizacji pomiędzy fazą produkcji i dystrybucji niezdołnej do przeprowadzenia rozróżnienia w zakresie odpowiedzialności²⁵, Trybunał raz jeszcze potwierdził wyłączenie całego systemu dystrybucji od przepisów o odpowiedzialności za produkt wadliwy, przewidując w odniesieniu do dostawcy jedynie obowiązek identyfikacji producenta. Wynika z tego jasne rozróżnienie reżimów odpowiedzialności za produkt wadliwy w zależności od statusu podmiotowego uczestników łańcucha produkcyjno-dystrybucyjnego, która stoi w sprzeczności z tendencją rozszerzania kręgu podmiotów uznanych przez ustawodawcę wspólnotowego za odpowiedzialne w zakresie zarówno bezpieczeństwa produktu w ogóle, jak i bezpieczeństwa żywności w szczególności²⁶.

Z porównania różnych konkluzji, do jakich doszedł Trybunał w dwóch analizowanych orzeczeniach (*Amaro alle erbe* i orzeczenie mające za przedmiot przepisy duńskiej ustawy), wyłania się podejście diametralnie przeciwne w zależności od tego, czy chodzi o zasady o charakterze prewencyjnym prawa żywnościowego, czy też o normy naprawcze odpowiedzialności za produkt wadliwy. W pierwszym przypadku Trybunał dąży do rozciągnięcia kręgu podmiotów odpowiedzialnych, w drugim zaś stara się skupić odpowiedzialność na producencie, ryzykując, że cały system stanie się mało spójny, będzie charakteryzował się „potencjalną konfliktością pomiędzy celem harmonizacji a celem ochrony konsumenta”²⁷.

²⁵ S. Grossman, O. Hart, *The costs and benefits of ownership: a theory of vertical and lateral integration*, „Journal Politics Economics” 1986, s. 691.

²⁶ Por. F. Cafaggi, *La responsabilità dell'impresa per prodotti difettosi*, w: *Diritto privato europeo*, red. N. Lipari, Padova 1997, t. II, s. 132, który uważa za niepotrzebne rozróżnianie reżimów odpowiedzialności w stosunku do producenta i dystrybutora, ponieważ podział taki jest sztuczny i nie bierze pod uwagę rzeczywistego działania procesu decyzyjnego w kwestii określania poziomu bezpieczeństwa i sposobu kontroli.

²⁷ F. Cafaggi, *La responsabilità dell'impresa per i prodotti difettosi*, w: *Trattato di diritto privato*, red. N. Lipari, t. IV, Padova 2003, s. 345.

i zwiększy się rozbieżność pomiędzy poszczególnymi porządkami prawnymi Państw członkowskich. Warto w tym miejscu zaznaczyć, że próba wyodrębnienia „bardziej przystającego do rzeczywistości gospodarczej i mniej arbitralnego i niestałego na poziomie zastosowawczym”²⁸ kryterium nałożenia odpowiedzialności w ramach łańcucha produkcyjno-dystrybuującego – także przy utrzymaniu rozróżnienia pomiędzy produkcją a dystrybucją – została przeprowadzona przez ustawodawcę włoskiego wraz z uchwaleniem Kodeksu konsumenckiego (*Codice di consumo*)²⁹. Kodeks ten ma na celu harmonizację i systematyzację przepisów dotyczących procesów nabycia i konsumpcji w celu zagwarantowania wysokiego poziomu ochrony konsumentów i użytkowników.

W części Kodeksu dotyczącej odpowiedzialności producenta nie została zawarta żadna definicja producenta, stąd też dla zidentyfikowania podmiotu odpowiedzialnego za wadę produktu należy odnieść się do ogólnej definicji zawartej w art. 3, która zrównuje z producentem jego pośrednika. Część doktryny uważa, że przez pośrednika w tym kontekście należy rozumieć „pośrednika w wytworzeniu bądź produkcji towaru”, czyli „producenta składnika produktu końcowego lub producenta surowca” (tzw. producent częściowy)³⁰. Inni natomiast stoją na stanowisku, że przez pośrednika należy rozumieć zawodowego operatora łańcucha komercjalizacji, jeśli jego działalność jest zdolna wywrzeć wpływ na cechy bezpieczeństwa produktu. W myśl art. 103 lit d) Kodeksu konsumenckiego także taki podmiot definiowany jest jako producent³¹. Przepis ten, stanowiąc, że

²⁸ E. Bellisario, *Commento all'art. 116 del Codice del Consumo*, w: *Commentario al Codice del Consumo*, red. G. Alpa, L. Rossi Carleo, Napoli 2006, s. 745.

²⁹ Kodeks konsumencki został wprowadzony dekretem legislacyjnym nr 206 z 6 września 2005 r.

³⁰ Tak G. Stella, *La responsabilità del produttore per danno da prodotto difettoso nel nuovo Codice del consumo*, „Responsabilità Civile e Previdenza” 2006, nr 10, s. 208.

³¹ W myśl art. 103 Kodeksu konsumenckiego, ulokowanego w części dotyczącej bezpieczeństwa i jakości produktów, producentem jest: „a) wytwórca produktu z siedzibą na terenie Wspólnoty i każda inna osoba, która występuje jako wytwórca, zamieszczając na produkcie swoją nazwę, swój znak lub inne oznaczenie wyróżniające, bądź osoba, która ponownie wprowadza produkt do obrotu; b) przedstawiciel wytwórcy, jeśli ten ostatni nie ma siedziby na terenie Wspólnoty lub jeśli nie ma przedstawiciela na obszarze Wspólnoty, importer produktu; c) inni zawodowi operatorzy łańcucha komercjalizacji w stopniu, w jakim ich działalność może wpływać na cechy produktu”. Według E. Bellisario, op. cit., powyższa konkluzja wynika zarówno z wymogu spójności całego systemu Kodeksu konsumenckiego (w przeciwnym razie ustawodawca użyłby dwóch różnych pojęć dla wyrażenia tego samego zjawiska), jak i literalnego sformułowania przepisu, który odnosi się do pośrednika wytwórcy produktu, czyli tego kto może wpłynąć na cechy bezpieczeństwa produktu.

producentem jest każdy, kto posiada faktyczną moc wpłynięcia na cechy bezpieczeństwa produktu, a dystrybutorem ten, kto takiej mocy nie posiada, wprowadza pewne funkcjonalne rozróżnienie zdolne do przystosowania się do specyfiki konkretnych przypadków i sugeruje pewien kierunek mechanizmów rozłożenia odpowiedzialności za produkt wadliwy, „mechanizmów, które biorąc pod uwagę potrzeby koordynacji, spójności i skuteczności systemu ochrony konsumenta, powinny być ujednolicone”³².

Zatem złożoność cyklu produkcyjnego, wynikająca z podziału pracy i silnego rozdrobnienia dystrybucji, skłania do przyjęcia bardziej przystających do rzeczywistości kryteriów wyodrębniania podmiotów odpowiedzialnych. Także w specjalnych przepisach o odpowiedzialności za wadliwy produkt żywnościowy byłoby pożądanym obranie kryterium funkcjonalnego przyjętego przez ustawodawcę wspólnotowego już w dyrektywie nr 1992/59 i potwierdzone w dyrektywie nr 2001/95 o ogólnym bezpieczeństwie produktów, a więc kryterium polegającego na różnicowaniu odpowiedzialności w oparciu o konkretną funkcję pełnioną przez dystrybutora/dostawcę.

W obliczu mnożenia podmiotów, pojęcie dostawcy w przepisach o odpowiedzialności za produkt wadliwy powinno nabrać bardziej precyzyjnego i specyficznego znaczenia i – by zagwarantować spójność systemu – powinno identyfikować ten podmiot zawodowy, którego działalność polega na zwykłej komercjalizacji produktów bez żadnej możliwości wpływania na jego poziom bezpieczeństwa (tzw. wyłączny dystrybutor)³³; tylko w odniesieniu do tego podmiotu może być uzasadniona odpowiedzialność posiłkowa.

5. Konkluzje

Z analizowanych wyżej przepisów wspólnotowych, w pewnym stopniu rozproszonych i charakteryzujących się silną specyfiką³⁴, można wydedukować zarówno brak jednego reżimu odpowiedzialności, jak i jednego kryterium nakładania tej odpowiedzialności. Wielość specjalnych reżimów odpowiedzialności cywilnej ma swoje źródło w „nowych techno-

³² E. Bellisario, op. cit., s. 745.

³³ Także wspomniana dyrektywa nr 92/59 (zastąpiona później dyrektywą nr 2001/95) o ogólnym bezpieczeństwie produktu wyodrębniła podmiot wyłącznego dystrybutora, którym był ten, czyja działalność nie miała żadnego wpływu na proces produkcyjny.

³⁴ F. Toriello, *La normativa comunitaria nel settore della responsabilità civile*, w: *Il diritto privato dell'Unione Europea, Trattato di diritto privato*, red. M. Bessone, Torino 2006, s. 383.

logiach, nowych formach kooperacji gospodarczej i zrzeszeń społecznych, które dały nowe okazje do powstawania szkody”³⁵, którym nie można zapobiec poprzez „ślepe zwiększanie ośrodków nakładania odpowiedzialności i przypisywania szkody, ale poprzez określenie sfery najbardziej adekwatnej ze wszystkich”³⁶.

W przepisach wprowadzonych w dyrektywie nr 85/374 wybór podmiotu odpowiedzialnego za szkodę został dokonany poprzez pogodzenie przeciwnych interesów: interesów producenta, dostawcy i poszkodowanego oraz interesów rynku. Jeśli z jednej strony ryzyko działalności gospodarczej (przemysłowej, handlowej, rolnej) wymaga obiektywnych kryteriów nałożenia odpowiedzialności, dzieląc koszty szkody pomiędzy potencjalnymi autorami działalności ryzykownej, z drugiej uznanie zasady ostrożności za „motor” bezpieczeństwa żywności wymusza porzucenie wszystkich tradycyjnych mechanizmów odpowiedzialności w imię ochrony prewencyjnej³⁷. To z kolei nie może nie odbić się także na decyzjach organizacyjnych przedsiębiorstwa i strategiach, które uczestnicy łańcucha rolno-spożywczego będą musieli podjąć. Także rozporządzenie nr 178/2002 potwierdza zintegrowany charakter łańcucha żywnościowego: „rozdrobienie poszczególnych faz tego łańcucha jest [...] połączone wspólnym elementem, jakim jest cel zapewnienia bezpieczeństwa”³⁸. Kierunek przyjęty przez Trybunał w analizowanym orzeczeniu – który ustawodawcy krajowemu przekazuje zadanie określenia zasad, na podstawie których dystrybutor może ponosić odpowiedzialność za złamanie przepisów z zakresu etykietowania oraz zadanie uregulowania zakresu odpowiedzialności poszczególnych podmiotów uczestniczących w procesie wprowadzania produktów żywnościowych do obrotu – znajduje swoje uzasadnienie w strukturalnej ewolucji sektora handlu, która stopniowo uwypukliła rolę dystrybutora.

Zasady bezpieczeństwa żywności sugerują przyjęcie nowych form organizacji procesów produkcyjnych: cechy końcowe produktu, a więc i jego bezpieczeństwo oraz brak wad, zależą od czynności wszystkich podmio-

³⁵ G. Alpa, *Nuove figure di responsabilità civile di derivazione comunitaria*, „Responsabilità Civile e Previdenza” 1999, z. 1, s. 5.

³⁶ A. Castronovo, *La nuova responsabilità civile*, Milano 2006, s. 124.

³⁷ F. Giardina, *La responsabilità civile del produttore di alimenti*, w: *Regole dell'agricoltura. Regole del cibo*, red. M. Goldoni, E. Sirsi, Pisa 2005, s. 108; A. Palmieri, *La responsabilità dell'impresa alimentare*, w: *Alimenti, Danno, Responsabilità*, red. L. Paoloni, Milano 2007, s. 72.

³⁸ A. Germanò, E. Rook Basile, *La sicurezza alimentare nell'Unione europea. Commento all'art. 3 del regolamento 178/2002*, „Le Nuove Leggi Civili Commentate” 2003, nr 1-2, s. 264.

tów uczestniczących w łańcuchu produkcyjnym, jako że każdy wytwórca/podmiot uczestniczący w łańcuchu może w jakimś stopniu wpłynąć na bezpieczeństwo produktu końcowego. Czynność każdego z nich nie może być zatem odizolowana od innych, ale powinna pozostawać w relacji kooperacji i komplementarności z czynnościami podejmowanymi przez innych uczestników łańcucha. Bezpieczeństwo produktu implikuje udoskonalanie zarówno procesów produkcyjnych w ramach poszczególnego przedsiębiorstwa, jak i polepszanie systemu relacji pomiędzy przedsiębiorstwami działającymi w ramach danego łańcucha. Jest ono – innymi słowy – ściśle związane z procesem interakcji pomiędzy uczestnikami łańcucha³⁹.

Dystrybutor, jako usługodawca wobec przedsiębiorstw produkcyjnych, stał się aktywnym podmiotem będącym w stanie rozwijać swój autonomiczny stosunek z klientem, niezależnie od uwarunkowań stawianych mu przez przedsiębiorstwa produkcyjne⁴⁰. Dzisiaj rola dystrybutora nie ogranicza się tylko do działalności o charakterze logistycznym, ale rozszerza się także na kontrolę etapów produkcji i wprowadzania do obrotu. „W momencie, w którym dodatkowa pożyteczność świadczona przez dystrybutora konsumentowi końcowemu łączy w sobie szereg usług, w tym usług typu informacyjnego, dystrybutor nie może być już tylko postrzegany jako podmiot zwolniony z odpowiedzialności za wymogi kontroli”⁴¹.

Stosunki pomiędzy przemysłem a dystrybucją zmieniały się pod wpływem różnych czynników: zwiększonej złożoności popytu, która na dała przedsiębiorstwu handlowemu na ważną rolę w zakresie ochrony; rosnącej złożoności (także) podaży, w wyniku której, coraz częściej produktowi towarzyszy świadczenie usługi ze strony przedsiębiorstwa dystrybującego; rozpowszechnienia technologii informacyjnych w handlu, które pozwalają przedsiębiorstwom dystrybucyjnym na kierowanie potencjałem informacyjnym, zdolnym do stworzenia wyłącznego kanału powiązań z rynkiem. W tym kontekście dystrybutor wybiera produkty do zaproponowania klientowi/konsumentowi, redukując w ten sposób jego koszty i czas ich poszukiwania. Ten ostatni, ufając zdolności dokonywania wyboru przez dystrybutora, nie wybiera już produktów bezpośrednio, a dystrybutor coraz bardziej wychodzi naprzeciw jego gustom. Przedsiębiorstwo handlowe, po zdobyciu swojej własnej kompetencji w zakresie

³⁹ G. Martino, L. Paoloni, *Incertezza, specificità delle risorse ed organizzazione dell'offerta di sicurezza alimentare*, „Agricoltura. Istituzioni. Mercati” 2004, z. 3, s. 149.

⁴⁰ S. Castaldo, *Analisi e gestione dei canali distributivi*, Bologna 2005, s. 235.

⁴¹ S. Masini, op. cit., s. 23.

marketingu, tworzy „zasoby zaufania” i kieruje je wobec określonych produktów, które łączy z własnym znakiem i firmą. Zadanie dystrybutora lokuje się zatem w kluczowym punkcie, które się rozwidla w dwóch przeciwnych kierunkach: w kierunku producenta i w kierunku konsumenta. W tym kontekście analizowane orzeczenie Trybunału Sprawiedliwości jest znaczące, jako że – choć dotyczące odpowiedzialności typu administracyjnego – przedstawia zdecydowane i jednoznaczne otwarcie w kierunku pełnej odpowiedzialności dystrybutora.

Jest oczywiste, że inna i nowa rola dystrybutora powinna pociągnąć za sobą przemyslenie „przywileju nadanego mu w zakresie staranności i uwagi wymaganej od niego jako podmiotu uczestniczącego w komercjalizacji produktów, wraz z wynikającym z tego bilansowaniem wymogów postawionych dla ochrony konsumenta w kontekście łańcucha żywnościowego”⁴², należy jednak zachować pewną ostrożność. Nie można bowiem popełnić błędu stałego rozszerzania sfery podmiotów odpowiedzialnych. Jest prawdą też, że art. 17 rozporządzenia nr 178/2002, powołany także przez Trybunał Sprawiedliwości w analizowanym orzeczeniu, obciąża wszystkich uczestników sektora rolno-spożywczego obowiązkiem przestrzegania *wszystkich* norm prawa żywnościowego, ale taki obowiązek przewidziny jest w stosunku do przepisów prawa żywnościowego dotyczących ich działalności, odwołując się tym samym do kryterium typu funkcjonalnego.

Także drugi paragraf art. 19 tego rozporządzenia, który wyraźnie odwołuje się do podmiotów uczestniczących w sektorze żywnościowym odpowiedzialnych za działalność w ramach sprzedaży detalicznej lub dystrybucji, które nie mają wpływu na opakowanie, oznaczenie, bezpieczeństwo bądź integralność produktu, ogranicza uczestnictwo tychże podmiotów do procedur wycofania produktów wadliwych „do ich odpowiednich działalności”.

W istocie, mimo że nie są one w stanie wpływać na bezpieczeństwo produktu, od takich podmiotów wymaga się udziału w procedurach bezpieczeństwa, ale tylko w zakresie ich kompetencji, przez co ciężące na nich obowiązki są w pewnym sposób mniej dotkliwe. Ze względu na to, jeśli konieczna jest skuteczna kooperacja podmiotów w celu zagwarantowania stosowania norm bezpieczeństwa żywnościowego, każdy z nich powinien być uznany za odpowiedzialny tylko za niewypełnienie specyficznych obowiązków, które na nim ciążyą.

⁴² Ibidem.

Według części doktryny⁴³, wśród obowiązków wyodrębnionych w rozporządzeniu nr 178/2002 tylko obowiązek *traceability* miał na celu zaangażowanie, w sposób absolutnie jednolity, wszystkich struktur produkcyjnych. Pozostałe z nich, poza tym, że mają charakter ogólny, ograniczają się do wzmocnienia mocy obowiązywania szczegółowych przepisów prawa żywnościowego, w ramach których można wyróżnić różnorakie reżimy (w zależności od rozmiarów struktur produkcyjnych, od stopnia uprzemysłowienia, od roli pełnionej w ramach łańcucha produkcyjnego⁴⁴) i w których nałożenie odpowiedzialności bierze pod uwagę złożoność stosunków produkcyjno-dystrybucyjnych, poprzez ocenę poszczególnych okoliczności.

DISTRIBUTOR'S LIABILITY FOR DEFECTIVE FOOD PRODUCTS

Summary

The main focus of all discussions on product liability has been so far put on producer's liability. Only some recent decisions of the European Court of Justice have pointed out to the possible liability of food distributors whose role in relations with producers as well as consumers has been becoming more and more important.

The decision of the ECJ in the case brought against Lidl Italia, which concerned Amaro alle erbe liquor, produced in Germany and distributed by Lidl in Italy, has given rise to some interesting reflections on the liability of different subjects in the agro-food sector, and food distributors in particular.

That decision is of major significance because it expressly and unambiguously provides for a possibility of finding a distributor fully liable for the products he has been handling. As a result, in a situation where the complexity of the food chain is increasing, all participants must collaborate in that chain to successfully secure efficient food safety, while individual participants could be held liable only for failure to perform the particular obligations assigned to them and determined on the basis of some functional criterion.

⁴³ A. Jannarelli, *Sicurezza alimentare e disciplina dell'attività agricola*, w: *Regole dell'agricoltura. Regole del cibo*, red. M. Goldoni, E. Sirsi, Pisa 2005, s. 37.

⁴⁴ Także Adwokat Generalny w swoich konkluzjach w analizowanej sprawie – choć stwierdzał, że dyrektywa nr 2000/13 nie wyklucza możliwości uznania dystrybutora za odpowiedzialnego za niedokładne opisy na etykietach – uważał za pożądane rozróżnienie odpowiedzialności dystrybutorów w zależności od poziomu ich siły kontraktowania w stosunku do producentów. Wielkie supermarkety mają znaczącą pozycję w tym zakresie i mogą wymagać od producentów respektowania w procesie produkcyjnym wysokich standardów bezpieczeństwa i jakości, które są weryfikowalne w drodze odpowiednich inspekcji i kontroli.

LA RESPONSABILITÀ DA PRODOTTO DIFETTOSO DEL DISTRIBUTORE DI ALIMENTI

Riassunto

Il dibattito sul danno da prodotto difettoso ha polarizzato l'attenzione sulla responsabilità del produttore, ma alcune recenti sentenze della Corte di Giustizia hanno spostato i riflettori sul distributore, che tende ad assumere sempre più un ruolo da protagonista sia nei rapporti con il produttore, sia con il consumatore.

Una vicenda esplicativa in tal senso è quella che ha ad oggetto l'*Amaro alle erbe* prodotto in Germania e distribuito in Italia dalla Lidl e che offre l'occasione per alcune riflessioni intorno alla responsabilità dei diversi operatori del settore alimentare ed, in particolare, del distributore.

La sentenza in commento è significativa in quanto, pur concernendo una responsabilità di tipo amministrativo, rappresenta una decisa ed inequivoca apertura verso una responsabilità piena del distributore. Pertanto, alla luce della crescente complessità della food chain, se è indispensabile che gli operatori promuovano tra di loro una cooperazione efficiente al fine di garantire l'applicazione dei precetti di sicurezza alimentare, nello stesso tempo, ciascuno di essi, in base ad un criterio di tipo *funzionale*, dovrebbe essere ritenuto responsabile *solo* dell'omissione degli *specifici* obblighi che gli competono.